

Стан розвитку та зміни культурної політики в об'єднаних територіальних громадах України

Богдана Гурій, Єзуїтський університет філософії і освіти Академія „Ignatianum”

У статті проаналізовано стан розвитку культурної політики в об'єднаних територіальних громадах України (ОТГ) та зміни, які відбулись у культурній сфері завдяки діяльності міжнародних грантових програм, фондів та законодавчих організацій. Представлено локальні ситуації в об'єднаних територіальних громадах України та виявлено їх основні проблеми в культурі. Охарактеризовано етапи формування сектору міжнародних грантових програм, фондів і донорів у сфері культури. Представлено найактивніші грантові програми, які діють в Україні. Визначено, що їхня діяльність сприяє дискусії про роль культури, впливає на процеси трансформації та модернізації культури, а також надає можливості активістам і фахівцям з публічного сектору прямо й прозоро впливати та адвокатувати культурні зміни. Представлено результати соціологічного дослідження «Підхід, заснований на правах людини (ППЛ), у змісті та реалізації культурних політик в Україні. Рівень ОТГ» з представниками програм «DOBRE», USAID, Українського Культурного Фонду, «U-LEAD з Європою», Міністерства культури та інформаційної політики України та з представниками чотирьох регіональних громадських організацій. Ми дійшли висновку, що грантові програми, донорські та законодавчі організації надають підтримку ОТГ в формуванні та розробці стратегій розвитку, стандартів надання послуг, прозорому веденні своєї діяльності та фінансової підзвітності, підтримці залученості спільноти в основні процеси та зміні стереотипних підходів до розуміння потреб різних категорій населення в ОТГ. За чотири роки їхньої діяльності відбувся помітний розвиток громад не тільки в інфраструктурному плані, а й у плані розвитку людського потенціалу і ресурсів громад. Зокрема, це дотримання принципів рівності та прав людини, залученість усіх суб'єктів громади до процесів, які відбуваються в громаді та постійний зворотній зв'язок з громадськістю.

Ключові слова: культурна політика, об'єднані територіальні громади, міжнародні програми, гранти, законодавчі органи, фонди, децентралізація

State of development and changes to cultural policies in the amalgamated territorial communities of Ukraine

Bohdana Huriy, Jesuit University Ignatianum

In the article, we analysed the state of development of cultural policies in Amalgamated Territorial Communities (ATC) of Ukraine as well as the changes that have taken place in the cultural area in Ukraine. This was due to the activities of international grant programs, foundations and legislative organizations. We described the local situation in the ATC and detected their main cultural policies' problems. We also described the main stages of forming the international grant programs' sector, foundations and donors in the aforementioned area. We have identified the most active grant programs which operate in Ukraine. We defined that their activity supports discussion about the role of the culture, influences the processes of transformation and modernization of culture, and provides the possibilities for activists and specialists from the public sector to directly and transparently influence and advocate the cultural changes. The article presented results of the sociological research "The human rights-based approach to the content and implementation of cultural policies in Ukraine at ATC level". It was conducted with representatives of the "DOBRE" program, USAID, the Ukrainian Cultural Foundation, «U-LEAD with Europe», the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, and four regional representatives' non-public organisations. We concluded that the international grant programs, foundations, and legislative organizations support the ATC in the forming and conducting development strategies and service delivery standards, transparently conducting their activities and financial accountability, supporting the community's involvement in the main processes and changing

stereotypical approaches to understanding the needs of different population categories in Ukraine's ATC. During the four years of their activity, there has been significant development of communities in terms of infrastructure and human development and community resources. In particular, it is connected with Equality and Human Rights principles, the involvement of all community actors in the processes taking place in society, and constant feedback from the public.

Keywords: *cultural policy, amalgamated territorial communities (ATC), international programs, grants, legislative bodies, foundations, decentralization*

Состояние развития и изменения культурной политики в объединенных территориальных общинах Украины

Богдана Гурий, Иезуитский университет философии и образования Академия "Ignatianum"

В статье проанализировано состояние развития культурной политики в объединенных территориальных общинах Украины (ОТГ) и изменения, которые произошли в культурной сфере благодаря деятельности международных грантовых программ, фондов и законодательных организаций. Представлены локальные ситуации в объединенных территориальных общинах Украины и выявлены их основные проблемы в культуре. Охарактеризованы этапы формирования сектора международных грантовых программ, фондов и доноров в сфере культуры. Представлены самые активные грантовые программы, которые действуют в Украине. Определено, что их деятельность способствует дискуссии о роли культуры, влияет на процессы трансформации и модернизации культуры, а также предоставляет возможности активистам и специалистам из публичного сектора прямо и прозрачно влиять и адвокатируют культурные изменения. Представлены результаты социологического исследования «Подход, основанный на правах человека (ППЛ), в содержании и реализации культурных политик в Украине. Уровень ОТГ» с представителями программ «DOBRE», USAID, Украинского Культурного Фонда, «U-LEAD с Европой», Министерства культуры и информационной политики Украины и с представителями четырех региональных общественных организаций. Мы пришли к выводу, что грантовые программы, донорские и законодательные организации оказывают поддержку ОТГ в формировании и разработке стратегий развития, стандартов предоставления услуг, прозрачном ведении своей деятельности и финансовой подотчетности, поддержанию вовлеченности сообщества в основные процессы и изменению стереотипных подходов к пониманию потребностей различных категорий населения в ОТГ. За четыре года их деятельности произошло заметное развитие общин не только в инфраструктурном плане, но и в плане развития человеческого потенциала и ресурсов общин. В частности, это соблюдение принципов равенства и прав человека, вовлеченность всех субъектов общины в процессы, которые происходят в общине и постоянная обратная связь с общественностью.

Ключевые слова: *культурная политика, объединенные территориальные общины, международные программы, гранты, законодательные органы, фонды, децентрализация*

Вступ.

Процес децентралізації, який розпочався в Україні у 2014 році, змінює перспективу виконання завдань у багатьох сферах суспільного життя, за які більшою чи меншою мірою несуть відповідальність держава та її урядові структури. Особливо це є актуальним для сфери культури.

З проголошенням Незалежності України в офіційних законодавчих документах культуру визначено як одну з важливих сфер діяльності держави. Починаючи з перших ухвалених

Верховною Радою України на початку 1992 року «Основ законодавства про культуру» остання розглядалась як один з головних чинників національного відродження, подолання соціально-екологічної і політичної кризи, збереження національної самобутності українців та національних меншин, що населяють Україну (Культурна політика України як одна з важливих сфер діяльності держави, 2010). З одного боку це сприяло відродженню української культури, з іншого боку, культура залишилась залежною від державного фінансування та бюджетних коштів, підпорядковувалась

вертикальному державному управлінню та перейшла в стан розробки та імплементації культурних політик за залишковим принципом. За таких умов культурна політика на довгий час залишалась позбавленою осмислення і розвитку та знаходилась у кризовому стані (Мазурик, 2013).

Зміни почали відбуватись з реалізацією реформи децентралізації. Саме в результаті реалізації реформи децентралізації пріоритетом культурної політики стало не створення умов для розвитку української культури, а уже її активізація розвитку та інтеграція у світовий культурний простір, створення належних умов для реалізації програм і проєктів у сферах культури та мистецтв, зокрема інфраструктурних, впровадження інноваційних підходів у процесі фінансування таких проєктів шляхом надання визначального значення рішенням експертного середовища під час їх відбору (Проєкт Закону про Український Культурний Фонд, 2016).

Тобто з початком децентралізації культура отримала шанс, а водночас великий виклик, формуватися одразу на двох рівнях: як державному, так і на територіальному. Показовим є те, що до цих процесів почали долучатися фонди, міжнародні грантові програми та організації. Завдяки їхній можливості більш прямого доступу до громад, вони забезпечили ширше поле діяльності щодо сприяння модернізації культурної політики в Україні та активізації участі громадськості у процесі розробки та реалізації культурних політик.

Тематика культури та культурної політики в Україні є актуальною, водночас на даний момент не надто активно досліджуваною. Напрацьована певна база наукових видань, аналітичних звітів та сформовано напрямки, у межах яких українські науковці досліджують культурну політику. Так, питання дискурсу та концептуалізації культури та культурної політики в Україні вивчають І. Дзюба, О. Кравченко, О. Победа, Ю. Сорока та ін.; дослідження напрямів культурної політики та культурних практик здійснюють В. Трощинський, В. Скуратівський, Н. Костенко, та ін.; питаннями впливу держави на культурну політику займаються Н. Фесенко, ціннісні складові культурної політики розкриті у працях Л. Скокової; на культурну політику як проблему сучасного соціокультурного процесу спрямовані до-

слідження С. Дрожжиної; креативні сторони культурної політики досліджують С. Давимука, Л. Федулова та ін.; децентралізація в культурі вивчається О. Бутник та іншими. Стан та проблеми об'єднаних територіальних громад вивчають І. Абрамова, Г. Коваленко, М. Дяченко, Л. Клівіденко та інші.

Водночас серед українських науковців, зокрема і соціологів, зменшилась кількість наукових публікацій та видінь щодо культури та розвитку її культурних політик. Мало дослідженими є трансформації в культурі, чинники та оператори цих змін, результати їх діяльності. Зокрема, мало опрацьована наукова і аналітична база щодо впливу та змін, які здійснюють міжнародні донорські програми, фонди та грантові програми щодо розвитку культурної політики в ОТГ України.

Таким чином, наукова проблема зумовлена суперечністю між потребою емпіричної ідентифікації ролі донорських програм та міжнародних фондів щодо розвитку культурних політик в ОТГ, та недостатнім рівнем зацікавленості даною тематикою та розробки системи емпіричних показників для здійснення цієї ідентифікації.

Метою статті є здійснити аналіз розвитку культурних політик та зміни в об'єднаних територіальних громадах України в контексті діяльності міжнародних грантових програм, фондів та законодавчих органів та проаналізувати їх вплив на формування культурних політик в ОТГ.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих результатів. Процеси децентралізації дали поштовх органам місцевого самоврядування активізуватися в пошуку та залученню позабюджетних, альтернативних джерел фінансування.

Саме ця потреба зумовила налагодження співпраці з міжнародними фондами, програмами та грантами. Діяльність таких міжнародних грантових програм, фондів та організацій спрямована на те, щоб надавати не лише фінансову, технічну підтримку, а допомогти об'єднаним територіальним громадам зрозуміти, як краще управляти своїми ресурсами, підвищити якість надання різних послуг, зокрема і культурних, стимулювати місцеву економіку та підвищити залученість громадян.

Завдяки міжнародним програмам і підтримці, яка йде від них, об'єднані територіальні громади можуть обирати для

модернізації такі сфери як культура, на які не мають першочергових коштів, адже сфера культури фінансується по залишковому принципу і основними статтями витрат є в першу чергу захищені статті витрат, тобто кошти виділяються на такі витрати як зарплата, а також енергоносії і ремонт. З цього виникають такі проблеми, які мають ОТГ: недостатній рівень кваліфікації кадрів; небажання молоді працювати в культурі в малих містечках та селищах, незадовільний стан культурної інфраструктури, відсутність цільових стратегій щодо розвитку культурної політики та відсутність фінансування на сучасні модерні проекти в культурі.

Унікальність ОТГ в тому, що вони є конкурентоспроможними і мають ресурси, які можна монетизувати. Водночас, вони потребують як підтримки і навчання в цьому напрямку, так і, відповідно, залучення додаткового фінансування. Основними стратегіями залучення коштів на культуру є, у першу чергу, спонсорська підтримка, залучення нематеріальної допомоги, подання заявок на грантове фінансування та довготривала співпраця з міжнародними грантовими та донорськими програмами та установами.

Сектор міжнародних грантових програм, фондів і донорів в сфері культури в Україні почав розвиватись ще десь 30 років тому, коли у 1990 році було засновано один з найдавніших благодійних фондів України «Відродження», що входить до глобальної мережі Фондацій відкритого суспільства (Open Society Foundations). Ще одним, найбільшим донором в Україні, є Європейський союз, який через свої програми почав підтримувати розвиток культури в Україні у 1991 році. Наступним етапом, який розпочався орієнтовно 25 років тому, було формування сектору громадських неурядових організацій у сфері культури, представники яких активно займались пошуком фінансування на свої культурні ідеї та заходи. На відміну від державного централізованого підходу держави до культури, тогочасне мислення громадських активістів про культурну вимагало створення ефективного механізму правової та фінансової безпеки для вільної, нестримної художньої діяльності творців. (Przastek, 2016).

Зважаючи на те, що українська культурна політика практично ніколи не перебувала серед основних пріоритетів держави і фінан-

сування цієї галузі завжди було обмеженим, входження таких програм відкрило значні як фінансові, так і організаційні можливості (Степанченко, 2019).

У 2010 році в Україні почалися певні нові віяння в культурній політиці, з'являються нові ініціативи та перспективи. Почала діяти перша грантова програма підтримки культури «i3», також для України відкрились можливості європейської мережевої співпраці та фінансування в межах Програми культури для Східного Партнерства ЄС. Як зазначають критики культури, можливості Програми «Культура для Східного Партнерства» не були використані повною мірою через відсутність діалогу та цільової підтримки з боку Міністерства культури. До 2016 року не було створено чіткої культурної політики, а український культурний продукт як і для українських чиновників, так і для Міністерства культури, вважався априорі нецікавим, неконкурентоспроможним та не вартим уваги. Не допомогли врятувати ситуацію і громадські організації, що діють у сфері культури, та організації приватного/комерційного сектора, які на той момент не сформували сильного і незалежного центру впливу в культурі (Санделл, 2013). Незважаючи на нові партнерські і грантові можливості щодо підтримки реформ культурної політики в Україні, культура далі фінансувалась за принципом централізованої державної підтримки і підпорядковувалась загальнонаціональним стандартам (Ботанова, 2019).

Водночас саме у 2013–2014 роках почався активний розвиток діяльності міжнародних грантових програм, донорів та організацій. У цей час розпочала свою діяльність значна кількість програм, які діють і на даний час. Серед цих програм варто виокремити:

– Грантові програми ЄС: «Креативна Європа», «Культура і креативність» (діяла до 2018 року), «Еразмус+» в Україні, eTwinning Plus, «Горизонт 2020», «Програма транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна 2014-2020», «Програма прикордонного співробітництва Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна», «U-LEAD з Європою».

– Грантові програми Євросередині: Чеський центр, Польський інститут в Україні, Британська рада, Гете-Інститут, Французький інститут, Вишеградський фонд.

– Міжнародні програми: Міжнародний фонд культурного різноманіття ЮНЕСКО, програми.

– Грантові програми Північної Америки: програми Посольства США в Україні, USAID, Програма DOBRE. (Програми підтримки культурних проєктів, 2017).

У 2017 році відбувся переломний момент щодо відновлення та активізації культурної політики України. На рівні Міністерстві культури і профільного комітету Верховної Ради України та за ініціативи і підтримки культурної спільноти розпочинає свою діяльність Український Культурний Фонд (УКФ). Головним завданням УКФ є, на конкурсних засадах, підтримувати якісні культурно-мистецькі проєкти. Паралельно починають засновувати та розвивають свою діяльність українські Грантові програми та фундації. Це такі: Фонд родини Богдана Гаврилишина, Фонд родини Загорій, Ініціатива заради майбутнього Harald Binder Cultural Enterprises, Український інститут та декілька інших державних інституцій.

Наявність усієї сукупності цих програм й надалі не є достатньою, щоб вивести культуру на такий рівень фінансування і розвитку, як інші сфери в Україні, які є пріоритетними. Водночас завдяки підтримці донорських організацій культура почала перетворюватись на цікаву і потрібну сферу не тільки на рівні країни, а й на рівні малих міст, селищ чи сіл. Адже культура – це сфера, де ініціативи мають походити радше «не зверху», а «знизу», коли й саме суспільство є зацікавленим у творенні матеріальних чи духовних культурних благ (Шевченко, 2019). Також паралельно з входженням у культурну сферу грантових програм, та відкриттям їх представництв, цілий прошарок активістів і фахівців із недержавного сектора отримали можливості прямого й прозорого впливу та адвокатування змін у культурній політиці. Виявилось, що досвід недержавного сектору попередніх років, мережування, самоорганізація, міжнародна співпраця — це теж було створення культурних політик, тобто нехай малих, але дієвих кроків на підтримку, захист, розвиток різних форм діяльності у царині культури (Ботанова, 2019).

Отже, вже починаючи від 2014-го, зокрема і завдяки процесам децентралізації, культура отримала можливості інтенсивно розвива-

тись на локальному рівні з урахуванням всіх особливостей територій, їхніх історичних та географічних особливостей та побажань громадськості. Децентралізація дала фінансову можливість для втілення культурних проєктів та приймати рішення більш гнучко (Культура в умовах децентралізації, 2019) Це стосується і бюджетування, і пріоритетності тих чи інших питань, розуміння того, що відбувається у громадах, з отриманням підтримки як місцевого самоврядування та громадського сектору, так і за підтримки Міжнародних програм, фондів донорів.

Саме з метою дізнатись, який вплив мають грантові програми (міжнародні та українські), організації та законодавчі структури на розвиток культурних політик в об'єднаних територіальних громадах України, ми провели соціологічне дослідження «Підхід, заснований на правах людини (ППЛ), у змісті та реалізації культурних політик в Україні. Рівень ОТГ»¹. У межах нашого дослідження було проведено опитування з дев'ятьма представниками міжнародних фондів, донорських організацій, регіональних програм та організацій з місцевого розвитку, зокрема таких як програма «DOBRE», програма USAID, Український культурний Фонд, «U-LEAD з Європою», Міністерства культури та інформаційної політики України та з представниками чотирьох регіональних громадських організацій. Усі опитані респонденти займають керівні посади у відповідних програмах, структурах та організаціях. Дослідження проводилося за допомогою напівструктурованого інтерв'ю, яке містило наступні блоки: демографічні показники (соціальний портрет респондентів); діяльність у програмі чи організації (виконання посадових обов'язків та обов'язків щодо формування культурної політики в Україні, основна діяльність їхньої програми чи організації); стан культурної політики в Україні (зміни в культурній політиці, реалізовані проєкти, програми розвитку); результати діяльності, досягнення та проблеми. Використання цих блоків дозволило нам проаналізувати як грантові програми, фонди, донори і законодавчі організації в сфері культури допомагають

¹ Дослідження проведене методом глибинного інтерв'ю, протягом липня – серпня 2020 року Львівським Благодійним Фондом «Резонанс» в рамках проєкту «Підхід, заснований на правах людини, у змісті та реалізації культурних політик в Україні» («Громади в дії») за підтримки Українського Культурного Фонду.

об'єднаним територіальним громадам визначити потрібний вектор місцевого культурного розвитку, а водночас сприяти розвитку культурної політики в Україні.

Головним висновком проведеного соціологічного дослідження було визнання того, що за час діяльності міжнародних програм, фондів і донорів у сфері культури, особливо в процесі реалізації реформи децентралізації, опитані респонденти спостерігають тенденцію, в якій на культуру в громадах почали дивитись не як на інструмент покращення інфраструктури, а як на спосіб покращення якості життя в громаді. У цьому всі програми та Міністерство Культури вбачають свої особливі заслуги. З боку цих програм для громад була створена підтримка та консультування за всіма напрямками, в яких у них виникають потреби. Одним із перших досягнень, на якому акцентують увагу експерти з програмного середовища, це те, що про українські культурно-мистецькі проекти говорять у всіх куточках України.

Характерним для спільної роботи міжнародних донорських та грантових програм є її комплексність. Коли грантова програма починає свою діяльність у громаді, вона проводить ґрунтовну діагностику стану в громаді, соціологічні опитування громадян, визначає пріоритетні напрями для розвитку та здійснює стратегічне планування тощо. Хоча цю діяльність здійснюють експерти, але все відбувається за участі громади і для громади. Можна сказати, що вже на початку діяльності таких програм додатково корисно слугує об'єднання громади і влади, а також орієнтація саме на потреби громадськості.

Спільна робота грантових програм, культурних установ та Міністерства з громадами має однозначно як великі переваги, так і свої проблемні моменти. Окрім вже згаданої підтримки громад на початковому етапі роботи, можна виокремити такі основні досягнення грантових програм в роботі з об'єднаними територіальними громадами:

Повна допомога в розробці усієї документації щодо покращення послуг в громадах, у тому числі стратегій розвитку громади. Ті громади, яким допомагали донорські організації писати свої стратегії у них всі необхідні складові документації виписані якісно. Особливо це стосується сфери культури, якій завжди приділялось менше уваги. Ті громади, які писали свої стратегії соціально-економічного розвитку самотужки, у них культура не виділена як окремий блок, а лише абзац про необхідність розвитку національної ідентичності, розвитку національних традицій і збереження культурної інфраструктури. Такий план кожна громада отримує практично безкоштовно, але в ньому розписано всі варіанти стабільного надання послуг і вихід на самоокупність, що в подальшому може сприяти тому, що громада почне сама на себе заробляти.

«Ми їм розробили план покращення послуг для деяких громад, які це, скажем так добровільно зголосилися. Розробили комунікаційні стратегії: ролики, відео зняли, промо ролики. А ми якраз їм пропонуємо, що ми вам це робимо фактично за дурно. От ви його беріть обов'язково в роботу, а вже коли ви будете стабільні, сталі, зможете виконувати і надавати всі послуги, ви зможете тоді заробляти на такі речі і собі купите: там сміттєвози, баки і тому подібне» (Керівник громадської організації).

Було проведено 30 глибинних інтерв'ю. Відбір учасників якісного дослідження базується на декількох складових (етапах):

перший етап – відбір областей в Україні, де будуть відбиратись ОТГ; другий етап – відбір ОТГ у вказаних областях; третій етап – відбір експертів у відповідних ОТГ, які є ініціаторами та учасниками процесу створення ОТГ; четвертий етап – відбір експертів, представників Міністерств і донорських структур у м. Києві, які є відповідальними за підготовку та впровадження культурних політик. Було обрано 4 областей, в яких для дослідження обрано 13 ОТГ:

• Львівська область – Гніздичівська селищна ОТГ; Кам'янка-Бузька міська ОТГ; Радохівська міська ОТГ; Жовтанецька сільська ОТГ. • Харківська область – Пісочинська селищна ОТГ; Роганська селищна ОТГ; Зачепилівська селищна ОТГ; Мереф'янська міська ОТГ; Ізюмська міська ОТГ. • Хмельницька область – Грицівська селищна ОТГ; Славутська міська ОТГ. • Закарпатська область – Перечинська міська ОТГ; Баранинська сільська ОТГ. Місто Київ включено до території проекту з огляду на те, що воно є локацією центральних органів влади та офісів більшості донорських інституцій і представництв міжнародних організацій.

Стратегічна робота в громаді і відкритість на реалізацію нових ідей. Громади, які беруться за розробку програм розвитку культури не багато. Але в тих громадах, де є реальний культурний ресурс, який можна монетизувати через туризм, екскурсії, гастрономію, більша увага звертається на проекти в напрямку культурно-туристичного спрямування: це культурні та гастрономічні фестивалі, це екскурсії музеями, це навіть реставрації пам'яток культурної спадщини тощо.

«Наприклад, коли в них є стратегічна ціль – розвиток туризму або впізнаваності, то там закладається в тому числі і підтримка культури. Або якщо в них є, наприклад, стратегічна ціль «громада комфортна для життя», то вони закладають в тому числі і культурні потреби. Про окрему культурну стратегію в громадах, то наразі її нема» (Представник програми «U-LEAD з Європою»).

Розвиток якісного культурного проекту на теренах громади. В деяких громадах добре розуміють, що культура несе додану вартість через залучення якісного українського продукту, там, де раніше це було недоступно.

«Їхні інтереси дуже занижені якісно, а ми хочемо її розвивати, наприклад, через “ГогольFest”. Ми хотіли показати, що сучасна українська культура є не тільки “шльопки ушльопки”, чи там Дзідзьо “Ялта”, а саме така креативна. Або, що Україна може сприйматися не тільки через вареники, шаровари, і ще там інші традиційні елементи. Вона може бути сучасна: ДахаБраха, вона є різна.. навіть з матюками може бути... І молодіжна, наприклад Альона Альона співала на фестивалі» (Представник проекту «Зміцнення громадської довіри», програма USAID).

Включення громад до великих всеукраїнських проектів і конкурсів. Так, за ініціативи уряду проводиться проект «Малі міста – великі враження». У першому етапі взяло участь 8 проектів, натомість у другому етапі 74 проекти від громад.

«Там були різні проекти: великі, малі, середні. В більшості випадків це були заходи. При чому заходи були в населених пунктах до 50 тисяч жителів, тобто в малих містах і об'єднаних територіальних громадах. Відповідно, що таке 8 заходів, і що таке понад 70 – це більший масштаб охоплення і вищий рівень залученості населення» (Представник Директорату стратегічного планування та єв-

ропейської інтеграції Міністерства культури та інформаційної політики України).

Ще одним конкурсом, який сприяє розвитку громад і підтримує розвиток інвестиції з місцевих бюджетів у культурну сферу міста, району, населеному пункту, є конкурс на «Великі і малі культурні столиці України».

«УКФ має окрему програму “Культурні столиці України”. Її переможці отримують статус «Велика культурна столиця» – для міст з населенням понад 100 000 людей, “Мала культурна столиця” – для міст з населенням менше ніж 100 000, для учасників конкурсу 2022 року додасться ще й “Книжкова столиця”. Впровадивши цю програму, ми сподіваємось зосередити увагу місцевих органів влади, представників локальних творчих спільнот на розвитку саме культурно-містечкеских ініціатив, адже вони можуть стати поштовхом для позитивних змін і поступу. Сподіваємось, що цей статус здобуде якомога більша кількість міст» (Представник Українського культурного фонду).

Створення та розширення мереж. Деякі громади, будучи активними в своїй діяльності, залучаються до формування культурної політики, як на своєму локальному рівні так і на національному рівні. Вони вступають в Асоціації міст України, Асоціацію об'єднаних територіальних громад, які, у свою чергу, підписують асоційовані договори з Українським культурним Фондом. Таким чином громади безпосередньо долучаються до програм, в яких виділення коштів відбувається не лише з державного бюджету через УКФ, а й з місцевих бюджетів на розвиток культури, культурних політик у громадах.

Нагромадження історій успіху громад і створення каталогу кращих культурних практик у громадах. Як уже зазначалось, на початках створення об'єднаних громад, практично всі проекти були спрямовані на покращення інфраструктури. Досить важко було знайти ті громади, які самотужки приділили увагу культурі, виділили бюджет на культуру і почали розвивати культурну інфраструктуру.

«Ми, в період з листопада 2019 по червень 2020 років, за підтримки Швейцарської агенції співробітництва та розвитку реалізували проєкт “Децентралізація та реформа культурних послуг”. В рамках цього проєкту було зроблено дві такі досить значні задачі. Був сформований посібник кращих практик

та шоу кейсів культури в ОТГ і було проведено всеукраїнське опитування громадської думки щодо культурних практик і культурної інфраструктури. Тому от, якщо порівнювати з 2018 роком, коли ми збирали кращі практики, скажемо так не шукали, а розшукували їх, і от цей варіант збірника кращих практик, що ми формували вже зараз весною 2020 року, то як би цього разу у нас навіть був конкурс» (Представник Директорату стратегічного планування та європейської інтеграції Міністерства культури та інформаційної політики України).

Зміна стереотипного бачення прав людей з вразливих категорій і застосування ППЛ. Ті принципи, що є основою для роботи донорських організацій, транслюються через вимоги програм підтримки та стають частиною навчання і просвітництва, що запроваджуються для громад. А на наступному етапі вже стають вимогами до роботи останніх.

«Ну в нас в усіх документах прописана заборона дискримінації. Тобто у всіх наших грантових договорах, чи контрактах написано – не можна дискримінувати за ніякими ознаками (наприклад статевою, етнічною), не можна хейтити (це закликання до насильства), не можна закликати чи сприяти тероризму, – це все прописано. Воно не прописано в нас, як забезпечення прав людини, але це стандартні пункти договору чи угоди (Представник проекту «Зміцнення громадської довіри», програма USAID).

Збільшення кількості заходів для конкретних категорій вразливих груп населення. Традиційно робота в громадах зосереджується на роботі з молоддю – реалізацію молодіжних проектів, програм, концертів та фестивалів для дітей та молоді тощо. Водночас, спостерігається і збільшення кількості заходів, які спрямовані на різні категорії людей. У першу чергу це спостерігається у віковому розрізі. Зокрема, збільшилась кількість заходів людей похилого віку.

«Я би сказала, що в тих культурних проектах, навпаки, немає якихось дискримінаційних речей, суть в тому, щоб задовольняти культурні потреби людей різного віку. Тобто, не тільки дітей чи молоді, але й людей старшого віку» (Представник Директорату стратегічного планування та європейської інтеграції Міністерства культури та інформаційної політики України).

Розробка проектів, програм та документації на основі гендерно орієнтованого підходу. В усіх грантових програмах є вимога дотримуватись гендерної рівності, що відображається і на сфері культурної політики в тій її частині, що реалізується за донорської підтримки. Відповідно в стратегіях та програмах з'являється гендерний аспект, впроваджуються окремі принципи гендерної рівності, проводиться планування з урахуванням різних зацікавлених груп. Усе частіше в громадах вимагають впроваджувати гендерно орієнтоване бюджетування, є приклади проведення аналізу місцевої політики на предмет наявності гендерної чутливості, створюються гендерні профілі ОТГ, реалізуються освітні програми з питань гендерної рівності, включно з правами жінок та правами представників ЛГБТК-спільноти.

«Так, вони це враховують, бо це є наша вимога. Тобто використовувати цей гендерно орієнтований підхід, щоб, умовно кажучи, в рамках їхніх ініціатив, їхні права не порушувалися і щоб всі мали рівний доступ до наступних речей: чи до подій, чи до об'єктів. І тому ми на цьому завжди наголошуємо». (Ю. Єсмуханова, заступниця керівника програми. Програма USAID «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність (DOBRE)»).

Натомість співпраця між грантовими програмами і територіальними громадами не позбавлена проблем. У першу чергу ідеться про нерозуміння формування стратегій розвитку громади та орієнтованість переважно на інфраструктурні проекти. Серед інших сфер, які потребують подальшого вдосконалення експерти виділяють такі:

Відсутність розуміння побудови стратегій щодо розвитку громади. Вимогою таких програм є формування детальної і відповідної комунікації, розробки стратегій діяльності (комунікаційної стратегії, стратегії розвитку культури, освіти тощо).

«Ми якби тут завжди їм наголошуємо, що ми вам даємо м'які не матеріальні і матеріальні. Але пріоритет ми їм ставимо не матеріальний, бо вони повинні самі на себе заробити і купити собі там того сміттєвоза, умовно кажучи. Але це не матеріальне, вони не завжди свідомі, що їм це потрібно, а особливо депутати. Коли це

треба, наприклад, виділяти кошти на розробку стратегії ось» (Керівник громадської організації).

Низька активність подавання проектів на грантові конкурси та пропагування складних інфраструктурних проектів. Програми закликають інфраструктурні будівлі реалізовувати за рахунок самофінансування, натомість хочуть, щоб результатом їхньої спільної діяльності були біль «м'які» проекти, які матимуть подальше життя в громаді.

«А так то ми в принципі відмовляємося вже від таких проектів. Бо це лише картинка скажем так дитячий майданчик, це вже громада сама, за власні чи спонсорські гроші, може зробити. Тому ми їм стараємося купляти такі речі, які б вони самі будуть або не готові, або не матимуть ресурсу придбати. Це якийсь там, наприклад, ми зараз коворкінги деякі облаштуємо, купляємо там прилади термо друку там якісь, там якісь верстати, тому громада, я думаю, буде тим якимось ефективніше користуватися» (Керівник громадської організації).

Мале поле поширення інформації про свою діяльність. Зазвичай, інформаційна робота з діяльності по культурних заходів ведеться на місцевому рівні через соціальні мережі. Ця інформація залишається не поміченою серед представників, як інших громад. Так і населення України в цілому.

«Єдина проблема, яку я бачу наразі, – це комунікація. Дуже часто громади комунікують про свої ініціативи максимум в межах області. Тому УКФ завжди наголошує: розповідайте більше про проекти, виходьте за межі регіону для того, щоб люди з різних куточків країни розуміли, що в культурі відбувається щось цікаве не лише у великих містах: Києві, Харкові, Одесі та Львові». (Представник Українського культурного фонду).

Сприйняття культури тільки через призму мистецтва та творчості. З розвитком громад не всі культурні установи мали запит на модернізацію і трансформацію культурної інфраструктури. Більшість громад обрали шлях продовжувати і розвивати народну і художню творчість, яка проводилась у них і раніше. Тобто це розвиток народних та сучасних танцювальних, вокальних колективів, творчих ремесел і художньої діяльності. Натомість молодь має запит на розширення як самого розуміння культури, так і сфер її поширення.

Натомість сучасна культура це і кіно, і театр, і новітні типи музики, творчість у вуличному просторі, комп'ютерні та Інтернет технології, це і дизайн та архітектура тощо. Тобто поєднання надзвичайно великого різноманіття напрямів і сфер, які ще зовсім не охоплюються культурними екосистемами громад.

«Ми розуміємо, що нині у широких верствах українського суспільства сприйняття культури йде тільки через мистецтво. Але культура – це щось ширше, це вся гуманітарна сфера держави. Тому не можна на розвиток культури і культурної політики дивитись окремо, без співпраці з Міністерством освіти і науки, Міністерством охорони здоров'я, Міністерством інфраструктури. На мою думку, екосистему культури в Україні потрібно ще створювати» (Представник Українського культурного фонду).

Неготовність окремих громад повністю працювати за правилами грантової програми. Є громади, які відмовляються від допомоги програми, відмовляються залучати громадян до діяльності органів місцевого самоврядування, не хочуть покращувати свої послуги, свою роботу. Так, орієнтовно в 3–4 громадах програма «DOBRE» припинила свою діяльність.

«Я б сказала, у нас є десь 3–4 громади з якими ми перестали співпрацювати. І я вважаю – це десь поразка для нас, десь для них і це був їх усвідомлений вибір. Тут ми нічого не можемо зробити, але дуже шкода, що в такій ситуації найчастіше страждають люди. Тому що люди можуть бути, але голова, наприклад, або хтось в керівництві чинить супротив тим партисипативним методом і тоді припиняється співпраця» (Представник програми USAID «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність (DOBRE)»).

Відсутність достатньої кількості проектів, які б максимально охопили всі вразливі групи населення. Хоча громади і розробляють нові проекти, подаються на конкурси і грантові програми, лише 10 % від цих програм становлять проекти спрямовані на забезпечення прав вразливих груп населення.

«Я б не сказала, що наразі відсоток настільки великий, як нам би хотілося. Але за підтримки УКФ реалізовувались проекти, присвячені реінтеграції, ресоціалізації воїнів АТО через засоби мистецтва. В нас були проекти, що порушували тему насилля в сім'ї, акцентували увагу на

проблемах незахищених верств населення. Скажімо, за концепцією одного з них, підлітки займалися спільною мистецькою діяльністю з людьми похилого віку з геріатричного центру. Разом вони спілкувались, обмінювались життєвим досвідом. У такий спосіб юна енергія наповнювала життєвими силами літніх людей, отримуючи у відповідь вдячність і мудрість» (Представник Українського культурного фонду).

Висновки.

Однозначно вплив діяльності грантових програм та донорських коштів, які надходять у громади, має велике значення для розвитку культури в ОТГ. Роль культури в питанні об'єднання громади є однією з домінуючих і саме грантова підтримка і допомога, яка йде зі сторони міжнародних програм, фондів і донорських організацій, почала бути видимою. Зокрема, помітний розвиток людського потенціалу і ресурсу. Як зазначають експерти в соціологічному дослідженні, на початках їхньої діяльності з об'єднаними територіальними громадами, було доволі низьке розуміння ідей і спрямування діяльності грантових структур і програм. То в розрізі чотирьох років як громади, так і локальна влада вже мислять і говорять категоріями програм. Протягом 4-х років відбулась певна синергія, в якій грантові програми, фонди і організації, на початку спільної діяльності з громадами, впроваджували свої підходи в роботу. На даний момент, є громади, які не тільки почали розуміти і впроваджувати цінність цих під-

ходів, а й почали їх передавати і запалювати інші громади працювати в цьому напрямку.

У процесі дослідження було виявлено головні пріоритети, які ставлять програми перед об'єднаними громадами в сфері розвитку культурної політики. Зокрема, це не матеріальна спрямованість проєктів; дотримання принципів рівності та прав людини; повна прозорість та підзвітність своєї діяльності та фінансових витрат; залученість усіх суб'єктів громади до процесів, які відбуваються в громаді; постійний зворотній зв'язок з громадськістю. Враховуючи ці результати, важливо розуміти, що усі названі програми працюють в напрямку підтримки та розвитку сфери культури в Україні і щоденною працею трансформують. Грантове фінансування проєктної діяльності у сфері культури робить засади, на яких вона функціонує, ефективнішими та сучаснішими, дає розуміння, куди й навіщо рухатися, які для цього практики та фінанси потрібні, в інтересах цієї сфери загалом, а не якихось окремих її представників. Саме грантові програми, фонди, законодавчі організації, даючи фінансування сталять перед ОТГ більше викликів, на які раніше не вистачало ні фінансів, ні управлінських вмінь, навичок і стратегічного бачення. Водночас, саме грантові програми, фонди і організації допомагають громадам навчитися та креативно підходити до управління і забезпечення послуг у сфері культури.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

Ботанова К. Культурна політика останньої декади: як жити з постійно відкритим вікном можливостей. *LB.ua*. 23.12.2019. URL: https://lb.ua/culture/2019/12/23/445542_kulturna_politika_ostanno.html (дата звернення: 07.10.2020).

Культура в умовах децентралізації. *Місцеве самоврядування*. 2019. № 7. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2019/july/issue-7/article-45504.html> (дата звернення: 05.10.2020).

Культурна політика України як одна з важливих сфер діяльності держави. *Освіта.ua*. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11333/> (дата звернення: 01.10.2020).

Мазурик З. Культурна політика в незалежній Україні: не сповнені надії і втрачені можливості. *Що далі? Рапорт про стан культури і НУО в Україні*. 2013. С. 25–35. URL: http://www.polinst.kyiv.ua/storage/raport_pro_stan_kulturi_nuo_v_ukran.pdf (дата звернення: 03.10.2020).

Програми підтримки культурних проєктів: довідник / Український Культурний фонд. URL: <https://ucf.in.ua/> (дата звернення: 01.10.2020).

Проект Закону про Український культурний фонд. Пояснювальна записка 06.12.2016. *Верховна рада України. Офіційний веб-портал*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5491&skl=9 (дата звернення: 01.10.2020).

Санделл Т. Україна і ЄС – Програма культури східного партнерства. *Рапорт про стан культури і НУО в Україні*. 2013. С. 25–35. URL: http://www.polinst.kyiv.ua/storage/raport_pro_stan_kulturi_nuo_v_ukran.pdf (дата звернення: 03.10.2020).

Степанченко О. Прагматичний розрахунок. Як українська держава надає гранти на культурні проекти. *Pressreader*. 26.10.2019. URL: <https://www.pressreader.com/ukraine/ukrainskiy-tyzhden/20190726/282252372280904> (дата звернення: 03.10.2020).

Шевченко М. Культурна політика України в умовах євроінтеграції: дилеми та виклики. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2019. Вип. 3. С. 215–224. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/irtpa_2019_3_21 (дата звернення: 04.10.2020).

Przastek D. Polityka kulturalna w Polsce (i na świecie). *Studia BAS*. 2016. No. 2(46). pp. 9–35. URL: [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/AD8F1FECF61C585CC1257FD300323848/\\$file/Studia_BAS_46.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/AD8F1FECF61C585CC1257FD300323848/$file/Studia_BAS_46.pdf) (дата звернення: 01.10.2020).

REFERENCES

Botanova, K. (2019). Kuljturna polityka ostannjoji dekady: jak zhyty z postijno vidkrytym viknom mozhlyvostej. [The cultural policy of the last decade: how to live with a constantly open window of opportunities]. *LB.ua*. Retrieved from https://lb.ua/culture/2019/12/23/445542_kulturna_polityka_ostannoji.html [in Ukrainian].

Kuljtura v umovakh decentralizaciji [Culture in the context of decentralization]. (2019). *Misceve samovrjaduvannja – Local government*, 7. Retrieved from <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2019/july/issue-7/article-45504.html> [in Ukrainian].

Kuljturna polityka Ukrainy jak odna z vazhlyvykh sfer dijalnosti derzhavy [The cultural policy of Ukraine as one of the most important spheres of state activity]. (2020). *Osvita.ua*. Retrieved from <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11333/> [in Ukrainian].

Mazuryk, Z. (2013). Kulturna polityka v nezalezhnii Ukraini: ne spovneni nadii i vtracheni mozhlyvosti. Shcho dali? [The Cultural policy in independent Ukraine: not full of hope and missed opportunities. What's next?]. *Raport pro stan kultury i NUO v Ukraini [Report about the state of culture and NGOs in Ukraine]*. (pp. 25–35). Retrieved from http://www.polinst.kyiv.ua/storage/raport_pro_stan_kulturi_nuo_v_ukran.pdf [in Ukrainian].

Proekt Zakonu pro Ukrajinsjkyj Kuljturnyj Fond, pojasnjuvaljna zapyska [Proposal of the law on the Ukrainian Cultural Foundation, Explanatory note]. (2016). *Verkhovna rada Ukrainy. Oficijnyj veb-portal – The Verkhovna Rada of Ukraine. Official web portal*. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5491&skl=9 [in Ukrainian].

Przastek, D. (2016). Polityka kulturalna w Polsce (i na świecie). *Studia BAS*, 2(46), 9–35. Retrieved from [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/AD8F1FECF61C585CC1257FD300323848/\\$file/Studia_BAS_46.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/AD8F1FECF61C585CC1257FD300323848/$file/Studia_BAS_46.pdf) Data vykorystannja 01.10.2020 [in Polish].

Sandell, T. (2013). Ukraina i YeS – Prohrama kultury skhidnoho partnerstva. [Ukraine and the EU – Eastern Partnership Culture Program]. *Raport pro stan kultury i NUO v Ukraini – Report about the state of culture and NGOs in Ukraine*. (pp. 25–35). Retrieved from http://www.polinst.kyiv.ua/storage/raport_pro_stan_kulturi_nuo_v_ukran.pdf [in Ukrainian].

Shevchenko, M. (2019). Kulturna polityka Ukrainy v umovakh yevrointegratsii: dylemy ta vyklyky [The cultural policy of Ukraine in the context of European integration: dilemmas and challenges]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty – International relations: theoretical and practical aspects*, 3, 215–224. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/irtpa_2019_3_21 [in Ukrainian].

Stepanchenko, O. (2019). Pragmatychnyj rozrakhunok. Jak ukrajinsjka derzhava nadaje ghranty na kuljturni proekty [Pragmatic calculation. How the Ukrainian state provides grants for cultural projects]. *Pressreader*. Retrieved from <https://www.pressreader.com/ukraine/ukrainskiy-tyzhden/20190726/282252372280904> [in Ukrainian].

Ukrajinsjkyj Kuljturnyj fond. (2020). *Prohramy pidtrymky kuljturnykh projektiv [Cultural project support programs]*. Retrieved from <https://ucf.in.ua/> [in Ukrainian].

Гурій Богдана

Кандидат соціологічних наук

Єзуїтський університет філософії і освіти Академія „Ignatianum”

Email: bohdana_huriy@yahoo.com

Huriy Bohdana

Candidate of Sociological Sciences

Jesuit University Ignatianum

ORCID: 0000-0002-0855-4556

Цитування: Гурій, Б. (2020). Стан розвитку та зміни культурної політики в об'єднаних територіальних громадах України *Науково-теоретичний альманах «Грані»*, 23 (8), 59–69. doi: 10.15421/172075

Citation: Huriy, B. (2020). Stan rozvytku ta zminy kulturnoi polityky v obiednanykh terytorialnykh hromadakh Ukrainy [State of development and changes to cultural policies in the amalgamated territorial communities of Ukraine]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 23 (8), 59–69. doi: 10.15421/172075

Стаття надійшла / Article arrived: 10.09.2020

Схвалено до друку / Accepted: 13.10.2020